

INHOUD

	I	Het witte licht	7
II		'Een ijs'lijck rottenest, zichzelve een overlast'	11
	III	Het achtste wonder	31
	IV	Het stadspaleis	45
	V	De wereld van mooi Pietje	67
	VI	'Het volk, hem ziende, juichte wat'	83
VII		Een schilderij, naar de muur gekeerd	104
	VIII	Een stad in het klein	125
		Verantwoording	151
		Geraadpleegde bronnen	153

Het witte licht

Eerst is er het ambacht. De immense eiken zolderbalken, met houten pennen aan elkaar verbonden. Het dakbeschot, getimmerd als een omgekeerd schip, met een zwevende kielbalk en spanten die duizenden stormen weerstaan. De grote zandstenen, robuust en hecht gevoegd. De onleesbare naam van een bouwvakker, ergens in een verre hoek met rood gekrijt, met het jaartal: 1664. Het uurwerk in de koepel, het kleine binnenklokje om de grote klok gelijk te zetten, de mansgrote bronzen trommel van het speelwerk, de grote zwart geoliede raderen, in één gestage tuimeling sinds 1695.

Dan is er de orde. De regelmaat van de gangen. De systemen van trappen, buizen en schoorstenen. De vermaningen boven de schouwen. Het slaan van de klokken. De onzichtbare maten en lijnen, gemeten naar de mens, weerspiegeland de schepping Gods.

Daarna is er de trots op dit wonder, op de hoge zaal voor burgers, op de schilderkunst die bloeit in elke zaal, op de rijkdom waarvan elk ornament vertelt, op de Atlas die de hemel torst.

En ten slotte is er de stilte, de stilte 's nachts, als de maan de binnenplaatsen verlicht en de schoorstenen fel tegen de hemel afsteken, als de wolken langs de koepel jagen, als de vloeren kraken zonder reden en de nachtwaker opschrikt van een verdwaal-

de vleermuis of een verre deur die dichtklikt terwijl geen levende ziel te bekennen is.

Het gebouw lijkt vanbuiten groot, grijs, eenzaam en stil. Maar vanbinnen leven de wanden, de gangen en de galerijen. Als het stormt kreunen en fluiten de zolderingen en het oude glas in lood rammelt in de sponningen. Als het hoost van de regen razen de goten als brekend glas, het water davert door het gebouw en de binnenplaatsen als een ontembare val. Als de maan schijnt glijdt er een vreemde schaduw mee door de Burgerzaal. Als het windstil is stormt het rondom de achterdeuren. Als het sneeuwt verdwijnen de daken en de binnenplaatsen in een andere tijd.

Op een nacht mocht ik met een van de portiers mee. We wandelden door de gangen die vol beweging waren van hofdames en stadhuisclerken. Langs de oude cellen in de kelder, die nu dienden als opslagplaats van de onderhoudsmonteurs. De keukens, glimmend en verstild als in een betoverd kasteel.

Onze zaklantaarn bescheen halfnaakte vrouwen, slangen, wene engelen: de Vierschaar, waar vroeger de doodvonnissen werden uitgesproken. We liepen door de voormalige martelkamer – nu stonden er de glanzende tafels en stoelen van de personeelskantine. Het licht scheen langs de wanden van de enorme marmeren Burgerzaal, en toen omhoog, waar Atlas de hemel torste op zijn nek.

Deur in, deur uit gingen we. Door de Burgemeestersvertrekken – nu ontvangkamers voor hoge buitenlandse gasten –, langs de hemelbedden in de oude appartementen van de éénmaandskoningin Hortense, langs de oude stadskantoren met hun schouwen, hun ornamenten en hun schilderijen van Ferdinand Bol, Govert Flinck en Jan Lievens. Soms stuitte onze lichtbundel op een handvol zinnen:

*De zoon van Fabius gebied zijn eigen Vader
Van 't paard te stijgen voor Stads eer en agtbaarheid
Die kent geen bloed en eischt dat hij eerbiedig nader
Dus eert een man van staat het ampt hem opgeleid*

Een zware deur ging open, en het geklak van het slot weergalmde in de stilte. De voormalige Secretariekantoren op de eerste verdieping, nu koninklijke salons, sierlijk en onwezenlijk tegelijk in het licht van de straatlantaarns buiten. De oude Schepenzaal, waar ooit schout en schepenen rechtspraken, tegenwoordig de plaats voor grotere ontvangsten. De staatsievertrekken, de afgedekte meubels, de ontbijtkeukens, de badkamers, de stilte achter de dikke gordijnen en de dubbele ramen.

Weer de trap op, de tweede verdieping rond, langs de binnenplaatsen waar de daken in het maanlicht scherpe schaduwen trokken langs de muren. De derde verdieping, waar ooit de kantoren waren van de mindere stadsdiensten. Nu liepen we langs lege logeerruimtes van het hofpersoneel, kamer na kamer, drie bedden, drie stoelen, een kast en een wastafel, sober en proper, vrouwen op de ene verdieping, mannen op de andere.

De vierde verdieping. Weer trappen, zalen, personeelskamers, een kantoor met een veldbed. En dan de zolders, de koepel met de klokken, de zware balken, de zinken teilen tegen het lekwater.

De lantaarns van de Dam zetten de Burgemeestersvertrekken in een schimmig licht. De kantoren van de vroegere Weeskamer lagen vol opgerolde tapijten. In een van de cellen had ooit de meesterdief Sjakoo, de Amsterdamse Robin Hood, op zijn einde gewacht. Nu stonden er de namen van Franse wijnen op de deuren, in sierlijke negentiende-eeuwse letters, en daarnaast zoemden de ketels van de centrale verwarming.

Soms waren er stemmen te horen – voorbijgangers buiten, zei de nachtportier, want het geluid legt hier vreemde wegen af.

Soms was er opeens een vreemd geratel, als van kettingen – het gewicht van de klok dat automatisch werd opgetrokken.

‘Als je de eerste keer in het donker de branddeur bij de koepel opendoet, schrik je je wezenloos,’ vertelden de nachtportiers. ‘Het lijkt alsof er een figuur aan een touw bungelt. Maar het is gewoon de slinger van de klok.’ Ze kenden na vijf, tien, twintig jaar elk geluid. ‘Het blijft een bijzonder gebouw. Het leeft.’

In een donkere gang liep ik tegen een kast op van Lodewijk Napoleon.

In de Burgerzaal, waar het gedruis had geklonken van de grote hofbals waar koningin Anna Paulowna zo dol op was, werd elk geluid in honderdvoud weerkaatst.

En overal scheen de maan door de oude ramen van getrokken glas, glas dat een beetje verliep en dat de buitenwereld liet dansen en bewegen.

En overal was er dat koele, witte licht.

*‘Een ijs’lijck rottenest,
zichzelve een overlast’*

Amsterdam is van oorsprong een stad zonder duidelijk machtscentrum. Nooit heeft er een hofhouding geregeerd, of een kasteelheer, waarnaar de blik zich richtte. De wortels van de latere metropool bestonden uit een reeks houten huizen met rieten daken, links en rechts van een dam in de Amstel, een samenraapsel van polderwerkers en vissers die slechts met grote moeite hun have en goed boven water konden houden. Macht en praal hoorden daar niet bij.

De Amsterdamse burgers regeerden grotendeels zichzelf, met een schout en een handvol schepenen voor de rechtspraak, en een viertal burgemeesters plus een vroedschap van ‘vrije’ burgers voor alle andere beslissingen die de stad aangingen.

Waarschijnlijk deden die stadsbestuurders hun werk aanvankelijk in een paar losse kamers en huizen, en vergaderden ze in het zaaltje van een herberg. De privileges en andere belangrijke stukken van de stad borgen ze op in de zogenaamde IJzeren Kapel van de Oude Kerk, een primitieve kluis die hoog in de gewelven was weggestopt.

Het eerste Amsterdamse stadhuis werd, voor zover valt na te gaan, rond het jaar 1400 gebouwd, op de hoek van de toen nog bestaande Vogelsteeg, de plek bij de Dam waar kippen en ander gevogelte verkocht werden. De voorgevel deed denken aan een

fors koopmanshuis, en daarachter stak het gebouw diep de Vogelsteeg in. De centrale ruimte bestond uit een forse zaal op de eerste verdieping – vijf meter hoog, negen meter breed, vijftwintig meter lang – die gebruikt werd voor van alles en nog wat, variërend van bestuursvergaderingen tot rechtszittingen en lakenkeuringen. Uit de vensters aan de voorkant werden plakkaaten en stadskeuren afgekondigd, en soms stond er een schavot voor lijfstraffen en executies.

Al snel kwam er een toren bij, met een klok en andere vierselen. Er was nog geen carillon, maar vanaf het midden van de vijftiende eeuw bestonden er wel stadsspeellieden, met ‘scalmeijen, trompetten ende andere instrumenten van musycke’. Zij moesten alle avonden vanaf de toren ‘een lydeke twee ofte drie’ spelen, en ook ‘s ochtends, ‘als de wacht van de wake kwam’.

Na een grote stadsbrand in 1452 werd het stadhuis herbouwd, en naast de toren werd nu ook een vierschaar neergezet. Oorspronkelijk was zo’n vierschaar een open ruimte in het land of onder een boom, met banken in het vierkant, waar in de openlucht – en in de openbaarheid – recht werd gesproken. Zo verrees ook aan de Dam een vierkant gebouw met een rechtszaal en daarvoor een grote, open galerij voor het publiek.

In de loop der tijd werden steeds meer belendende gebouwen aangekocht, en zo groeide het stadhuis met de stad mee. In 1609 werd er bovendien de Stadswisselbank gevestigd, een service aan alle vreemde kooplieden die in de stad handeldreven. Bij deze bank kon men terecht met de meest vreemde geldsoorten, om ze te wisselen in gangbare munten of certificaten. De betrouwbaarheid van deze Wisselbank was alombekend, en om deze en andere redenen groeide Amsterdam uit tot een van de grootste financiële machten van Europa.

Met het bestuurlijk centrum van deze stadstaat in wording was het minder goed gesteld. Op oude tekeningen is duidelijk te zien hoe verweerd de zandstenen muur van de Vierschaar was, en hoe hier en daar tussen de stenen zelfs gras groeide. In 1601 bleek de

oude stadhuiSTOREN zes voet uit het lood gezakt te zijn. Hoewel het geheel binnen drie dagen weer ‘met zonderlinge behendigheid’ was rechtgezet, moest de torenspits in 1615 toch wegens algehele bouwvalligheid worden afgebroken. De rest van het complex werd door de dichter Joost van den Vondel omschreven als ‘een ijs’lijck rottenest, zichzelf een overlast’, waarin ‘de schrijver en de klerk verschrikten van de dieren’ als die zich knagend een weg baanden door de duizenden folianten en papieren die zich in de loop der eeuwen in het gebouw hadden opgehoopt. Zelfs gebeurde het, zo meldt Vondel, dat de ratten zich ’s avonds te goed deden aan de kaarsen en ze brandend door het gebouw sleepten – wat gelukkig nog net op tijd werd ontdekt.

Het regeringscentrum van de stad was na ruim twee eeuwen duidelijk aan vervanging toe. Op 28 januari 1639 deelden de burgemeesters aan de Raad mee dat het stadhuis waarin ze vergaderden op veel plaatsen ‘vrij wat bouwvalligh’ was, en dat voor ongelukken moest worden gevreesd. Precies een jaar later werd de knoop doorgemaakt: er zou een geheel nieuw stadhuis gebouwd worden, of beter gezegd, een stadspaleis, een jonge wereldstad als Amsterdam waardig. En daarmee vangt deze geschiedenis aan.

Op de avond van 16 februari 1640, ruim twee weken na het besluit om een nieuw stadhuis te bouwen, werd een kleine partij gehouden in de Amsterdamse woning van Pieter Corneliszoon Hooft, drost van Muiden, notabel en kunstliefhebber. Het moet er bij de flakkerende haardvuren levendig zijn toegegaan. Aan liedjes, gedichten en flitsende conversatie was vermoedelijk geen gebrek, want zelden waren zoveel latere straatnamen in levenden lijve bijeen als op die avond: de geleerden Vossius en Barlaeus, Joost van den Vondel, de befaamde zusters Anna en Maria Tesselschade Visser, de secretaris van de stadhouder, Constantijn Huygens, en zijn vriend, de schilder en ontwerper Jacob van Campen, een man met een weerbarstig karakter die algemeen als geniaal werd beschouwd, en dat ook was.

W. Schellinks, *Te
kijk op de kaak. Het
oude stadhuis op de
Dam aan het eind
van de zestiende
eeuw. Op de voor-
grond de Vierschaar,
daarnaast de raads-
zaal. Helemaal
rechts staat een
vrouw te pronk, let-
terlijk 'aan de kaak
gesteld'.* (GAA)

